



Б.С. Смағұлов¹, С.М. Қартбаева²

¹Қазақстан Республикасы Ұлттық ұлан академиясы, Петропавл, Қазақстан

²Қазақстан Республикасы Әуе қорғанысы күштерінің Әскери институты,
Ақтөбе, Қазақстан

(E-mail: smagulovbs@mail.ru)*

Әскери оқу орыны курсанттарының тәртіптік дағдыларын қалыптастырудың мазмұны мен кезеңдері

Мақалада болашақ офицердің әскери-педагогикалық қызметінің түрлерінің бірі ретіндегі тәртіптік іс-әрекетті білуге негізделген және тәртіпті тәрбиелеуге байланысты кәсіби міндеттерді табысты шешуге бағытталған әдістер пысықталған. Әскери маманның кәсіби маңызды сапасы ретінде тәртіпті дамытуға ықпал ететін тәртіптік сипаттағы мәселелерді шешу үшін арнайы педагогикалық шеберлік ретіндегі тәртіптік дағдыларға ие болу жолдары қарастырылған.

Ғалымдар зерттеулерінің қорытындылары негізінде болашақ офицердің тәртіптік дағдыларын қалыптастыру әскери жоғары оқу орындары курсанттарын оқытудың барлық кезеңінде жүзеге асыру зерделеніп, оқудың барлық кезеңдерінде жүзеге асырылатын психологиялық-педагогикалық дайындау процесінде курсанттарға тәртіптік дағдыларды қалыптастыру мәселелері қарастырылған.

Психологиялық-педагогикалық дайындық кезеңдері үшін тәртіптік дағдыларды қалыптастырудың басым педагогикалық стратегиялары белгіленіп, олардың мазмұны мен жүзеге асыру әдістері ашылды, педагогикалық стратегиялар кешенін қолдану мүмкіндіктері негізделді.

Кілт сөздер: тәртіптік дағды, курсант, болашақ офицер, психологиялық-педагогикалық дайындық

Kipicne

Тәртіпті тұлғаның еркін дамуы аспектісінде қарастырған кезде, оның белгілі бір өзін-өзі шектеумен сипатталатынын түсіну керек, бірақ ол таңдау, өз қалауынан ерікті түрде бас тарту, өзінің мінез-құлық бағыты негізінде жүзеге асырылады. Жеке тұлғаның әртүрлі жағдайларда өзінің мінез-құлық бағытын таңдау қабілеті (өзін-өзі анықтау) өзінің іс-әрекеті үшін моральдық және әлеуметтік жауапкершіліктің пайда болуының алғышарты болып табылады. Демек, курсанттардың тәртіптік дағдыларын дамыту үшін өзінің мінез-құлық бағытын таңдауға және өзін-өзі ұстаудың саналы қажеттілігін ерікті түрде тануға мүмкіндік беретін еркіндік кеңістігі қажет.

Бостандық кеңістігі мінез-құлықты саналы және жауапты таңдау



мүмкіндігін қамтамасыз етеді, курсанттың ішкі тәртібін өзін-өзі тәрбиелеу ретінде қалыптастыруға ықпал етеді, оның реттеушілері қызығушылық, ортақ (интерриоризацияланған) мақсат, сенім, гуманистік азаматтық сана, борыш, кінә, ұят және т.б. сезімдер. Ішкі тәртіп субъектінің қажеттіліктеріне байланысты. Ол курсант тұлғасының дамуына әсер етеді және жеке тұлғаның оң белсенділігін ынталандыратын ізгіліктік құралдармен қалыптасады.

Жарғылармен, бұйрықтармен, талаптармен реттелетін сыртқы тәртіп көбінесе белгілі бір ынталандырулар арқылы (сыйақы, атақ, мансап, пайда) бекітілген және келісілген мінез-құлық ретінде болады.

Зерттеу әдістері

Қойылған мақсаттарға жету үшін зерттеу педагогикалық зерттеулердің талдауларын, құрылымдық-функционалдық әдістеменің жалпы ғылыми әдістерін, операцияларды зерттеу, модельдеу және т.б.

Негізгі бөлім

Мамандардың пікірінше, өзін-өзі тәрбиелеу адам денсаулығына (өзінің жұмыс көлемін, күнделікті режимін орнату және оған бағыну қабілеті), еңбек өнімділігіне (жұмысты ұйымдастыру), ұжымдағы жолдастық қатынасқа және т.б. тікелей әсер етеді [1].

Пәнді қарама-қарсы құбылыстардың бірлігі ретінде философиялық түсіну, біздің ойымызша, қысқаша анықтамада Н.И. Болдырева: «тәртіп – еңбекқорлық пен бастаманың, бағыныштылық пен тәуелсіздіктің бірлігі» [2].

Пәнді қамтитын даулы аспектілерге байланысты бір мәнді анықтау қиын. Бір жағынан, тәртіп еңбексүйгіштік пен мойынсұнушылықты, екінші жағынан бастамашылдық пен тәуелсіздікті қамтиды. Пәннің бұл диалектикалық сипаты оның дамуы мен өзгеруіне мүмкіндік береді.

Пән феномені туралы ғылыми көзқарастардың екіұштылығы пән ұғымының нақтыланбағандығын туғызады, бұл көбінесе ғылыми еңбектерде мінез қасиет, тұлғалық қасиет ретінде қарастырылады (А.Б. Барабанщиков, В.А. Крутецкий, Н.С. Лукин және т.б.) [3].

Зерттеу идеясы Н.С. Шкитина педагогикалық жоғары оқу орнының студенттері арасында тәртіптік міндеттерді шешу дағдыларын, тәртіптік іс-әрекет дағдыларын қалыптастыру олардың өзін-өзі реттеуін дамытуға және ұйымдастырушылық қабілеттерін қалыптастыруға ықпал етеді, оларды оқытудың өнімділігіне әсер етеді, ал болашақта игерілген тәртіптік дағдылардың арқасында болашақ мұғалімдер жасөспірімдермен қарым-қатынаста туындайтын тәртіптік мәселелердің шешімін табады. Тәртіптік дағдылар іс-әрекеттерді орындаудың мақсатқа сай болуымен, орындалатын

әрекеттерді меңгеруімен, оларды орындаудың уақтылылығымен және өзіндік ерекшелігімен сипатталады.

«Тәртіпті дамыту және тәртіптік мәселелерді шешу қабілеті абстрактілі ойлау заңдарына негізделген және жалпы ережелерді жүзеге асырудан тұратын тәртіпті дамытуға және тәртіптік мәселелерді шешуге көмектесуге бағытталған ішкі және сыртқы әрекеттердің нақты жиынтығы ретінде түсіндіріледі тәртіп қағидалары және оларды берілген міндеттерге сәйкес жаңа жағдайларға көшіру үшін пайдалану» [4].

Әлбетте, Н.С. Шкитина тәртіптік дағдыларды педагогикалық қызмет аясында қарастырады.

Пәндік дағдылардың құрылымында зерттеуші келесі дағдыларды қамтиды: тәртіпті дамыту және сабақта тәртіптік мәселелерді шешу үшін өз іс-әрекетін жоспарлау қабілеті, осы әрекетті ұйымдастыра білу, коммуникативті-эмпатикалық дағдылар, білім беру процестеріне негізделген гностикалық дағдылар, ұсынымдылық, эмпатия, рефлексия; оқушының мінез-құлқын және өзінің іс-әрекетін талдау қабілеті. Мектеп мұғалімі қалыптасқан және игерілген тәртіптік дағдылардың көмегімен оқушылардың тәртіптік мәселелерін сәтті шешеді.

Әскери оқу орыны курсанттарының пәніне келетін болсақ, біз зерттеген диссертациялық жұмыстар жалпы тәртіп мәселесін шешуге ізденіс жүргізілуде және тұлға ретінде тәртіптің мінез-құлық құрамдас бөлігі курсанттардың тәртіпті мінез-құлқының дағдылары немесе дағдыларының тізімімен ұсынылған. «Пәндік дағдылар» ұғымының маңызды сипаттамаларын, құрылымдық мазмұнын ашып көрсетпейтінін атап өткен жөн.

Мысалы, О.В. Демина тәртіптің құрылымын қарастыра отырып, әскери қызметшінің тәртіпті мінез-құлқы үшін келесі дағдылар жиынтығын ұсынады: өзін-өзі бақылау, ұстамдылық, бағыну, орындау, жауапкершілікпен қарау, өзін-өзі бағалау [5], оның қалыптасуына бағытталған әскери оқу орынында оқытушының жедел және реттеушілік қызметі.

Әскери командалардағы тәртіпті сақтау үшін: тәртіптік мінез-құлық дағдылары; ішкі тәртіп пен гигиенаны сақтау; тәртіпті нығайту бойынша тәрбиелік іс-шараларды өткізу; құқықтық қатынастар; салауатты қоғамдық пікірді қалыптастыру; жағымды дәстүрлерді қалыптастыру; салауатты ұжымдық көңіл-күйді сақтау; оқу қызметінде құқықтық құралдарды қолдану дағдылары [6].

Осылайша, жүргізілген талдау негізінде қабілеттерді, дағдыларды және әдеттерді зерттеушілер әскери оқу орыны курсантының тәртіптің немесе тәртіпті мінез-құлқының құрамдас бөлігі ретінде қарастырады деген қорытынды жасауға болады.



Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, курсанттың, болашақ офицердің тәртіптік шеберлігі педагогикалық шеберлік тобына жатады деп айтуға болады. Олар офицердің әскери-педагогикалық қызметінің түрлерінің бірі ретіндегі тәртіптік іс-әрекетті білуге негізделген және тәртіпті тәрбиелеуге байланысты кәсіби міндеттерді табысты шешуге бағытталған іс жүзінде пысықталған, дәйекті қайталанатын әрекеттердің жиынтығын білдіреді, тәртіп бұзушылықтардың алдын алу және әртүрлі деңгейдегі әскери бөлімдерде тәртіпті сақтау.

Әскери маманның кәсіби маңызды сапасы ретінде тәртіпті дамытуға ықпал ететін тәртіптік сипаттағы мәселелерді шешу үшін офицер арнайы педагогикалық шеберлік ретіндегі тәртіптік дағдыларға ие болуы керек.

Сонымен, әскери оқу орынындағы тәртіптік қызметті тәртіптік сипаттағы кәсіби міндеттерді шешуге бағытталған әскери педагогикалық қызметтің құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға болады: тәртіпті тәрбиелеу, тәртіптік бұзушылықтардың алдын алу, әртүрлі деңгейдегі әскери бөлімдерде тәртіпті нығайту және сақтау.

Тәртіптік іс-әрекет тәртіптік дағдыларды қалыптастыру арқылы жүзеге асырылады және осы дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді.

Тәртіптік дағдыларды қалыптастыру – әскери оқу орыны курсанттарының тәртіптік-педагогикалық қызметке дайындығын дамыту, ол тәртіптік іс-әрекеттің мәнімен, мазмұнымен, ерекшеліктерімен теориялық танысуды, қызметтің осы түрін іс жүзінде меңгеруді және кәсіби маңызды қасиеттерді дамытуды қамтиды [7].

Тәртіптік дағдыларды әртүрлі негіздер бойынша құрылымдауға (топтастыруға) болады: әскери оқу орынында әртүрлі қызмет түрлерін орындаумен байланысты мәселелерді шешуге негізделген; тәртіптік қызметтің құрылымына негізделген.

Біздің зерттеу ұстанымымыз – біз тәртіптік қызметтің құрылымдық құрамдастарына сәйкес тәртіптік дағдылардың түрлері мен топтарын анықтаймыз.

Идеяларға негізделген белсенділік тәсілі, оның шеңберінде тәртіптік қызмет құрылымын динамикалық жүйе ретінде белгілеу ғана емес, сонымен қатар мақсатқа жетуге белсенді қатысатын қызмет субъектісіне назар аудару маңызды болып табылатын тұлғалық-әрекеттік тәсілдің ережелері, тәртіптік қызмет құрылымында біз келесі құрамдастарды анықтаймыз: мотивациялық-мақсатты, когнитивтік, реттеуші мінез-құлық, ұйымдастырушылық-конструктивтік, рефлексивті-аналитикалық.



Кесте курсанттың тәртіптік іс-әрекет құрылымындағы тәртіптік дағдылары

Тәртіптік іс-әрекеттің құрамдас бөліктері	Тәртіптік дағдылар
Мотивациялық мақсатты	-тапсырманы қоя білу; - оны шешу стратегиясын құрастыра білу; - әрекет мотивтерін ынталандыру мүмкіндігі;
Когнитивті	<i>пәндік білім</i> -тәртіптік сипаттағы нормативтік-құқықтық құжаттар; -әскери қызметтегі тәртіптің функциялары; -тәртіпсіз мінез-құлық себептері; -пәнді дамыту жұмыстарының формалары, әдістері, тәсілдері; -тәртіптік мәселелерді шешу жолдары; - мінез-құлықтың өзін-өзі реттеу процесі;
Реттеуші-мінез-құлық	- тәртіптік сипаттағы қиындықтарды анықтай білу; - қиындықтарды жеңуде қолдау көрсете білу; -басқаның позициясын түсіну қабілеті; - мінез-құлық пен эмоцияны басқара білу;
Ұйымдастырушылық және конструктивті	-әдістер мен формалардың оңтайлы комбинацияларын қолдану мүмкіндігі тәртіпке баулу; -пән мәселелерін шешуге жеке көзқарасты жүзеге асыру қабілеті; -тәртіптік мәселелерді шешудің әртүрлі жолдарын таба білу; -тиімді өзара әрекетті ұйымдастыра білу; -тәртіптік жанжалдарды конструктивті шеше білу;
Рефлексиялық-аналитикалық	-тәртіптік тәжірибені талдай білу және тиісті шешім қабылдау; -мінез-құлық әрекеттерін адекватты бағалай білу; -тәртіптік әрекеттерді талдау және түзету қабілеті.

Қорытынды

Бұл дағдылар тәртіптік мәселелер мен олармен байланысты қиындықтар және бөлімшедегі әскери қызметшілер арасындағы тәртіптің даму деңгейі туралы объективті түсінікті қалыптастырады.

Сонымен, тәртіптік қызметтің құрылымдық құрамдастарына сүйене отырып, тәртіптік дағдыларды келесідей топтастыруға болады: мотивациялық-мақсатты, реттеуші-мінез-құлық, ұйымдастырушылық-конструктивтік, рефлексиялық-аналитикалық дағдылар. Біз когнитивтік дағдыларды дағдылардың негізгі тобы ретінде қарастырамыз, онсыз күтілетін нәтиже – тәртіптік дағдыларды қалыптастыру екіталай.

Ғалымдардың пікірімен бөлісе отырып, болашақ офицердің тәртіптік



дағдыларын қалыптастыру әскери оқу орынында курсанттарды оқытудың барлық кезеңінде жүзеге асырылады деген қорытындыға келеміз. Біз өз зерттеуімізде әскери оқу орынында оқудың барлық жылдарында кезең-кезеңімен жүзеге асырылатын курсанттарды психологиялық-педагогикалық дайындау процесінде тәртіптік дағдыларды қалыптастыруға көңіл бөлеміз. Психологиялық-педагогикалық дайындық кезеңдерін анықтап, курсанттар мен болашақ офицерлердің тәртіптік дағдыларын дамыту үдерісімен байланыстыру орынды деп санаймыз.

Психологиялық-педагогикалық дайындықтың әрбір кезеңі үшін тәртіптік дағдыларды қалыптастырудың басым педагогикалық стратегиялары белгіленді, олардың мазмұны мен жүзеге асыру әдістері ашылды, педагогикалық стратегиялар кешенін қолдану мүмкіндіктері негізделді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Елкина Н.А. Кіші мектеп оқушыларының оқу-тәрбие процесінде тәртібін қалыптастыру: дис. ... педагогика ғылымдарының кандидаты. – Нижний Новгород: - 2009. - 28 б.
2. Болдырев Н.И. Мектептегі тәрбие жұмысының әдістемесі: оқулық. мұғалімдерге арналған нұсқаулық Институт / - 2-бас., рев. және қосымша – М.: Білім, - 1981. – 223 б.
3. Барабанщиков А.В. Кеңес жауынгерлерін даярлаудың педагогикалық негіздері: дис. ... Доктор пед. Ғылым. (730) / - М.: - 1968. - 52 б.
4. Шкитина Н.С. Болашақ мұғалімді мектеп тәртібін қалыптастыруға дайындау: дис. ... педагогика ғылымдарының кандидаты. – Челябинск: - 1997. - 168 б.
5. Демина О.В. Әскери жоғары оқу орындарының курсанттары арасында тәртіпті кәсіби маңызды құндылық ретінде тәрбиелеу: дис. ... педагогика ғылымдарының кандидаты. – Челябинск: - 2014. - 74 б.
6. Смағұлов, Б.С. Әскери жоғары оқу орындары курсанттары арасында тәртіптік дағдыларды дамытудың заманауи тәжірибесі / Б.С.Смағұлов // Педагогикалық білім. – 2023. – Т.4, №4. – 154-158-б. – EDN IGSNIX. [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=539884039> (қаралған күні: 20.01.2025г.)
7. Смағұлов, Б.С. Әскери университет курсанттарының тәртіптік дағдыларын қалыптастыру / Б.С.Смағұлов // Педагогика ғылымдарының хабаршысы. – 2023. – No 1. – 251-255 б. – EDN DYSISJ. [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=50245970>. (қаралған күні: 20.01.2025г.)

Б.С. Смағұлов, С.М. Картбаева

Содержание и этапы формирования дисциплинарных умений курсантов военного вуза

В статье отработаны методы, основанные на знании дисциплинарной деятельности как одного из видов военно-педагогической деятельности будущего офицера и направленные на успешное решение профессиональных задач, связанных с воспитанием

дисциплины. Для решения вопросов дисциплинарного характера, способствующих развитию дисциплины как профессионально значимого качества военного специалиста, предусмотрены способы приобретения дисциплинарных навыков как специального педагогического мастерства.

На основании результатов исследований ученых изучается формирование дисциплинарных навыков будущего офицера на всех этапах обучения курсантов военных вузов, рассматриваются вопросы формирования дисциплинарных навыков курсантов в процессе психолого-педагогической подготовки, осуществляемой на всех этапах обучения.

Определены приоритетные педагогические стратегии формирования дисциплинарных навыков для этапов психолого-педагогической подготовки, раскрыты их содержание и методы реализации, обоснованы возможности применения комплекса педагогических стратегий.

Ключевые слова: дисциплинарные умения, курсант, будущий офицер, психолого-педагогическая подготовка

B.S. Smagulov, S.M. Kartbaeva

Contents and stages of formation of disciplinary skills of cadets of a military university

The article develops methods based on knowledge of disciplinary activity as one of the types of military-pedagogical activity of a future officer and aimed at successfully solving professional problems related to the education of discipline. To solve disciplinary issues that contribute to the development of discipline as a professionally significant quality of a military specialist, methods for acquiring disciplinary skills as a special pedagogical skill are provided.

Based on the results of research by scientists, the formation of disciplinary skills of a future officer at all stages of training of cadets of military universities is studied, issues of forming disciplinary skills of cadets in the process of psychological and pedagogical training carried out at all stages of training are considered.

Priority pedagogical strategies for forming disciplinary skills for the stages of psychological and pedagogical training are determined, their content and methods of implementation are disclosed, the possibilities of using a set of pedagogical strategies are substantiated.

Keywords: disciplinary skills, cadet, future officer, psychological and pedagogical training

References:

1. Elkina, N.A. (2009). Kishi mektep okushylarynyn oku-tarbie protsesinde tartibin kalypastyru: [Formation of discipline in the educational process of junior school students] dis. ... pedagogika gylymdarynyn kandidaty. – Nizhnii Novgorod: - 28 p.
2. Boldyrev, N.I. (1981). Mekteptegi tarbie zhymysynyn adistemesi: [Methodology of educational work at school] okulyk. mygalimderge arnalgan nyskaulyk Institut / - 2-bas., rev. zhane kosymsha – M.: Bilim, – 223 b.
3. Barabanshchikov, A.V. (1968). Kenes zhauyngerlerin dayarlaudyn pedagogikalyk negizderi:[Pedagogical foundations of training Soviet soldiers] dis. ... Doktor ped. Gylym. (730) - M.: - 52 p.



4. Shkitina, N.S. (1997). Bolashak mygalimdi mektep tartibin kalyptastyrugа daiyndau: [Preparing future teachers to form school discipline]dis. ... pedagogika gylymdarynyn kandidaty. – Chelyabinsk: - 168 p.

5. Demina, O.V. (2014). Askeri zhogary oku oryndarynyn kursantтары arasynda tartipti kasibi manyzdy kyndylyk retinde tarbieleu: [Instilling discipline as an important professional value among cadets of military universities] dis. ... pedagogika gylymdarynyn kandidaty. – Chelyabinsk: - 74 p.

6. Smaglyov, B.S. (2023). Askeri zhogary oku oryndary kursantтары arasynda tartiptik dagdylardy damytudyn zamanai tazhiribesi [Modern practice of developing disciplinary skills among cadets of military universities] / B.S.Smaglyov // Pedagogikalyk bilim.– T.4, No4. – 154-158-b. – EDN IGSIX. [Electronic resource]. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=53988403>. [in Kaz].

7. Smaglyov, B.S. (2023). Askeri universitet kursantтарынын tartiptik dagdylaryn kalyptastyru [Formation of disciplinary skills of military university cadets] / B.S.Smaglyov // Pedagogika gylymdarynyn khabarshysy. – No 1. – 251-255 b. – EDN DYSISJ. [Electronic resource]. – URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=50245970>. [in Kaz].

Смағұлов Болат Советұлы	Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланының академиясы әскери педагогика және психология кафедрасы тәрбие және әлеуметтік құқықтық жұмыстар циклінің бастығы, Петропавл, Қазақстан
Смагулов Болат Советович	начальник цикла воспитательной и социально-правовой работы кафедры военной педагогики и психологии Академии Национальной гвардии Республики Казахстан, Петропавловск, Казахстан
Smagulov Bolat	Head of the cycle of educational and social-legal work of the Department of Military Pedagogy and Psychology of the Academy of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Petropavlovsk, Kazakhstan

Қартбаева Сайран Максқызы	Қазақстан Республикасы Әуе қорғанысы күштерінің Әскери институты әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Ақтөбе, Қазақстан
Картбаева Сайран Максовна	старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Военного института Сил воздушной обороны, Актөбе, Казахстан
Kartbaeva Sairan	senior lecturer, Department of Social and Humanitarian Disciplines Military Institute of the Air Defense Forces, Aktobe, Kazakhstan